

persze nem esett nehezére, hogy ne ártsa bele magát a politikába, mivel a kommunizmust továbbra sem tartotta kívánatos társadalmi berendezkedésnek. Tanítványai fontos szerepet játszottak a rendszerváltozás során.

A nemzeti emlékezet kettős használata ahhoz vezetett, hogy a rendszerváltozás után egy bal- és egy jobboldali nacionalizmus is létrejött. A baloldali a volt kommunistákból állt, és olyan szervezetekkel és pártokkal lépett szövetségre, mint a Nagy Románia Párt vagy a Román Otthon. Az értelmiségi diskurzust viszont a tradicionális jobboldali nacionalizmus határozta meg. Csak néhány éve kezdődött el ennek a jobboldali nacionalista diskurzusnak a kritikája, de a bírálókat többnyire csak a politikai korrektség számonkérésében merül ki.

Varga-Kuna Bálint

Területmegosztást a békéért

Szuverenitás, demográfia és az etnikai polgárháborúk összefüggései

Johnson, Carter: *Partitioning to Peace. Sovereignty, Demography, and Ethnic Civil Wars = International Security, Vol. 32, No. 4 (Spring 2008), 140–170 p.*

A háborús cselekmények miatti népességmozgásokat kutató szerző tanulmánya statisztikai módszerrel vizsgálja az összes olyan, 1945 és 2004 között világszerte bekövetkezett területmegosztást, amely etnikai jellegű polgárháború következtében jött létre. Az írás kiindulópontja, hogy az 1950-es évek eleje óta a polgárháborúk virulenciája, időtartama és kegyetlensége – mind emberéletet, mind pedig a sebesültek létszámát illetően – messze meghaladja a szuverén országok között lefolyt háborúkat. Az 1945 és 1999 között lezajlott polgárháborúk közül több mint 55% százalékos (egy-egy számítások szerint egészen 72%-uk) tekinthető ugyanis etnikai jellegű háborúskodásnak. A helyzetet tovább súlyosbítja, hogy az 1990-es években világszerte mintegy kétszáz etnikai kisebbség (illetve nem domináns helyzetű lokális többség) fejezte ki elégedetlenségét saját politikai státusával kapcsolatban. A legtöbb aggodalomra mégis az a tény ad okot, hogy ez idáig a fegyvernagyvást elért etnikai konfliktusok nagyjából fele esetében a fegyveres harcok a békekötést követő öt esztendőn belül ismétlenül kiújultak.

A kutatók és a politikai döntéshozók körében tehát az 1990-es évek második felétől kezdve egyre inkább erősödik a meggyőződés, hogy bi-

zonyos – máshogy nem orvosolható esetekben, azaz a humanitárius katasztrófák megelőzése érdekében, ahol már befejezett ténynek tekinthető nagyszámú népességek elüldözése, illetve elmenekülése, továbbá ahol a nemzetközi erők beavatkozása sokat várhat magára vagy pedig eleve lehetetlennek bizonyul – az etnikai konfliktusok megoldása és a hosszú távú béke feltételeinek a megteremtése szempontjából a felosztás útján történő területmegosztásos rendezés (*partition*) tűnik a leginkább célra vezető politikai eszköznek. A területmegosztást támogatók érvelése szerint a szembenálló etnikai csoportok különálló államokba történő szétválasztása lényegében biztos katonai védelmet nyújt minden érintett fél számára, és ezáltal hatékonyan képes elősegíteni a béke hosszú távú feltételeinek a megteremtését a szóban forgó régióban. A megoldás hívei ugyanakkor sietnek hangsúlyozni, hogy tartós béke kizárólag a háborúban álló felek csak homogén etnikai tömbökre bontásával érhető el (jelentsen ez akár népességáttelepítést is) – és ezáltal a hadiállapot felszámolásának és az újjáépítési munkálatoknak a sikere a helyszíntre telepített nemzetközi erők jelenléte után is garantálható.

A területmegosztási elmélettel kapcsolatos eszmefuttatások mind ez idáig leginkább elméleti tanulmányokat, illetve egy-két esettanulmányt eredményeztek csupán. Egyetlen kivétel alóluk Nicholas Sambanis 2000-ben publikált tanulmánya, amely írás – nemzetközi adatbázison dolgozva – a szakirodalom elméleti megállapításait elsőként tesztelte statisztikai módszerekkel. Ahogy arra Carter Johnson felhívja a figyelmet, Sambanis írása – minden erénye dacára – módszertani szempontból hibásnak tekinthető, mivel a szerző a meghúzott új határok tényét (lényegében az elnyert „szuverenitást”) veszi modelljében független változóként, ahelyett, hogy az egymással háborúban álló etnikai csoportok demográfiai elkülönülésével dolgozna, márpedig ezáltal magyarázatában – tévesen – az elnyert szuverenitás és a kiújuló háborúskodás közötti kapcsolatra helyezi a hangsúlyt, szemben Johnson alább kifejtendő, szofisztikáltabb módszertani megközelítésével.

Az etnikai háborúkkal kapcsolatos teoretikus megfontolások lényegében két alapelven nyugszanak: 1) az etnikai háborúk minőségileg különböznek a háborúskodás egyéb fajtáitól ; 2) az etnikai csoportok közötti háborúskodás olyan biztonsági problémákat vet fel, amelyek tartós megoldása érdekében a szemben álló felek számára szuverenitást és a másiktól való világos területi elkülönítést kell biztosítani.

Az elméleti szakirodalom meglátásai szerint az „etnikai konfliktust” a szemben álló feleknek tulajdonított és megváltoztathatatlan identitása és ezen identitás átpolitizáltsága különbözteti meg a polgárháború egyéb (pl. ideológiai antagonizmusokon alapuló) típusaitól. Mindez azonban koránt-

sem jelenti azt, hogy az „etnikai közösségek” a valóságban is mozdíthatatlan, esszenciális és primordiális halmazok volnának, jóllehet, konfliktushelyzetekben hajlamosak *ilyenként* értelmeződni a szemben álló felek jelentéstulajdonításában. Az ideologikus indíttatású polgárháborúkkal elmentésben ugyanis a fegyveres etnikai konfliktusok esetén a szemben álló felek lojalitása sokkal kevésbé változtatható, illetve felcserélhető – lényegében még a háború lezárultát követően sem. A multietnikus birodalmak, illetve államok összeomlását követő kaotikus időszakok során az etnikailag vegyes területek lakói szükségszerűen rákényszerülnek etnikai közösségük aktív védelmére, ezáltal robbanásveszélyes biztonsági problémát idéznek elő az új államok számára, magukban hordozva egyúttal a jövőbeli háborúskodás lehetőségét. Mindez rendkívül nehézzé, sőt gyakorlatilag lehetetlenné teszi, hogy az etnikai összecsapásoktól sújtott, ám a békekötést követően is multietnicitásukat megőrző térségekben a lakosság homogenizálása nélkül hosszú távon is működőképes intézményrendszereket lehessen kiépíteni. A tartós béketeremtéshez ugyanis nem elég a függetlenedni vágyó csoport tagjainak biztosított autonómia, hanem – miután területileg elkülönítették lakóhelyüket a rivális etnikai csoport területétől – állami szuverenitáshoz kell juttatni őket. Mindez – tekintettel a már létező politikai határok megváltoztathatóságának nehézségeire – felveti a népességáttelepítés (vagy -kitelepítés) fogas kérdését, amely csakis abban az esetben tekinthető – morális és egyéb, kevésbé elvi jellegű megfontolásokból is – elfogadhatónak, ha lehetőleg az érintettek beleegyezésén múlik, és amennyiben nem idéznek elő vele további, immár szuverén országok közötti háborúskodást. Az etnikai területmegosztást szorgalmazók ezzel szemben érvelésükben arra helyezik a hangsúlyt, hogy a területmegosztást követően éppen azokban a térségekben került sor szuverén országok közötti háborúra, ahol a korábbi közös terület felosztását nem követte szisztematikus népességáttelepítés is (mint például Brit India, Palesztina és Észak-Írország esetében). Ráadásul az etnikai konfliktusok kimeneteleként függetlenné vált és szuverénnek elismert országok közötti esetleges háborúk eszkalálódásának a nagyobb nemzetközi figyelem és az egyre erősödő diplomáciai nyomáskényszer gyorsabban és hatékonyabban képes korlátokat szabni, mint a polgárháborús szituációknak, ezáltal, vélhetőleg, képes is „humánusabb” keretek közé terelni azokat. Az etnikai ellenségeskedések végleges felszámolásának eszközei pedig ezidáig ismeretlenek lévén, a szemben álló felek határozott fizikai szétválasztása még mindig a leginkább hatékonynak látszó pragmatikus megoldásnak tűnik.

Sambanis a területmegosztás szempontjából három függő változót vett számításba az 1945 és 1999 közötti polgárháborúkat vizsgáló adatbázisában: 1) a területmegosztás hatékonyságát a háború tényleges kiújulási

esélyének és 2) a békekötés utáni helyi jellegű erőszaknak a mérséklésében, valamint 3) a háború utáni demokratizálódás beindításában játszott szerepét. Vizsgálatai eredményeképp arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy a területmegosztás semmivel sem vezet eredményesebb megoldáshoz és nem csökkenti inkább a háború utáni erőszak kiújulását, mint a más típusú végkimenetelek. Sambanis hat kritérium teljesüléséhez kötötte etnikai polgárháború-definícióját: 1) ezernél több harci cselekményben elhunyt áldozat megléte; 2) a harc megkérdőjelezi egy nemzetközileg elismert állam szuverenitását; 3) a harcok elismert állam területén zajlanak; 4) az állam maga is a konfliktusban részt vevő felek egyike; 5) a lázadók képesek szervezett ellenállásra; 6) a résztvevő felek tagjai ugyanazon politikai egység keretében kívánnak élni a harcok végetérte után. A területmegosztás definícióját pedig „a háború következtében létrejövő határmódosításban és népességváltásban” adta meg. Másoktól eltérően ugyanakkor vizsgálatában nem különböztette meg egymástól a területmegosztást és az „elszakadást”, a *de jure* (pl. Banglades és Pakisztán) és *de facto* (Dél-Oszétia és Grúzia) területmegosztásokat, illetve nem tekintett területmegosztásként és ezért nem is vette számításba a dekolonizáció során létrejövő új országokat (mint például Algériát vagy Mozambikot).

Ezen elvekkel alapvetően egyetértve Carter Johnson lényegében Sambanis adatbázisát vette alapul saját vizsgálatához – azt némi pontosítással módosítva (Tadzsikisztánt – nem etnikai jellegű polgárháborúnak ítélve esetét – kizárta, Bosznia és Horvátország 1992-es Jugoszláviától történő elszakadása helyett pedig az 1995-ös daytoni békekötésüket vette számításba) –, illetve az 1999 és 2004 közötti újabb fejleményekkel egészítette ki (mint például Koszovó 1999-es *de facto* elszakadásával Kis-Jugoszláviától). Sambanistól eltérően azonban bevezetett egy saját maga által kitalált új független változót, amellyel a szembenálló felek közötti etnikai homogenitás mértékét tudta lemérni. Ez az új független változó az ún. „Területmegosztás Utáni Etnikai Homogenitásmutató” (*Postpartition Ethnic Homogeneity Index – PEHI*). A Területmegosztás Utáni Etnikai Homogenitásmutató (ezentúl: TUEH) lényegében három tényező egyenletbe rendezése után kapott mutatószám, amely a konfliktusban részt vevő felek etnikai homogenitását jelzi a konfliktus lezárultát és a területmegosztást követően. Kiszámítása úgy történik, hogy a többség által uralt eredeti államban lakó kisebbség (*original state minority – OSM*) számából kivonta a felosztás után maradt csonka államban élő korábbi kisebbség (*rump state minority – RSM*) számát, amelyhez előzőleg hozzáadta az új államba került, eredetileg többségi, a felosztás után azonban kisebbségivé vált népességet (*new state minority – NSM*), majd elosztotta az eredeti államban lakó kisebbség (*OSM*) számával, és a kapott összeget felszorozta százal.

A végeredményként adódó mutatószám nagysága egyenes arányban van a területmegosztás után kapott etnikai elkülönítés mértékének a tökéletességével. Amennyiben a TUEH értéke 100 és 95 közötti, a területmegosztást „tökéletesnek”, amennyiben pedig ennél kisebb, akkor „tökéletlennek” lehet tekinteni. A „tökéletes” területmegosztás a gyakorlatban azt jelenti, hogy a háborúzó felek a területmegosztás után fizikailag élesen elkülönülnek egymástól, és a létrejött új országokban hátramaradt kisebbségek létszáma elhanyagolhatónak tekinthető (amennyiben nem így áll a helyzet, akkor a területmegosztás „tökéletlennek” ítéltető).

A kapott TUEH-értéket egybevetvén a területmegosztás után öt esztendőn belül kiújuló háború tényleges bekövetkeztével Carter Johnson azt az eredményt kapta, hogy azon országok esetében, ahol a TUEH-érték „tökéletes” területmegosztásra utalt, azaz 95 vagy annál is nagyobb pontszámú volt, ott egyetlen esetben sem fordult elő kiújuló háborúskodás a területmegosztást követő öt esztendőn belül (sőt már a '70-es évtől kezdődően sem). Ahol viszont a TUEH alapján „tökéletlen” területmegosztást lehet megállapítani, ott közel ötven százalék esélye volt a háborúskodás kiújulásának. Amikor ugyanezt a kérdést a területmegosztás utáni öt esztendőn belül bekövetkező helyi jelentőségű erőszak kiújulásának a valószínűségével kapcsolatban vizsgálta, akkor ugyancsak hasonló eredményre jutott, azzal a megszorítással, hogy amíg a „tökéletes” területmegosztáson keresztülment országokban ismét nem volt példa a helyi jelentőségű erőszak kiújulására, addig a „tökéletlen” területmegosztások esetében ez az arány már szinte a négyötödöt közelítette. A vizsgálatba emellett bevonta azokat az országokat is, ahol az etnikai polgárháború egyáltalán nem végződött területmegosztással, és ezek esetében a háborúskodás öt éven belüli kiújulása körülbelül harminc százalék, a helyi jelentőségű erőszak öt esztendőn belüli kiújulása pedig közel kétharmadnyi esetben következett be. A szerző által kidolgozott metódus alapján elvégzett, empirikus adatokon nyugvó statisztikai számítások tehát meggyőzően támasztották alá a területmegosztás elméleti támogatóinak érveit. Johnson ugyanakkor arra is igyekszik felhívni az olvasó figyelmét, hogy az általa vizsgált 80 esetből mindösszesen 6 tekinthető „tökéletes” területmegosztásnak, ezért a kapott statisztikai eredmények egyelőre még körültekintő óvatossággal kezelendők.

Mindezek után röviden kitér a jelenkori biztonságpolitika két leg súlyosabb problémáját jelentő etnikai polgárháborús konfliktusra – konkrétan a koszovói és iraki kérdésre –, hogy velük kapcsolatban is tesztelje módszerét, illetve hogy életképes megoldási lehetőségeket vázoljon fel. Elemzése végén kifejti, hogy míg Koszovó kapcsán kifejezetten célravezetőnek tartaná a területmegosztás szorgalmazását, addig Irak esetében ugyanezt

jelenleg nem látja helyénvalónak. A területmegosztás ugyanis csakis az olyan térségekben vezethet tartós eredményre, ahol a népesség homogén etnikai elkülönülése már lényegében megtörtént, illetve relatíve könnyen, gyorsan és mindenekelőtt, már amennyire lehet, humánus keretek között végrehajtható. Ez nagymértékben igaz Észak-Koszovóra, azonban semmiképp sem járható út Irakban, ahol a különböző vallási-etnikai közösségek nagyfokú térbeli elkülönülése már ugyan részben végbement, ugyanakkor jelentős létszámú etnikailag kevert nagyvárosi régió maradt még így is az ország központi, sőt távolabbi területein is.

Végezetül néhány a TUEH jövőbeli alkalmazásával kapcsolatos módszertani lehetőségre hívja fel a figyelmet a szerző. Egyfelől nagyobb figyelmet kíván szentelni a területmegosztás után létrejövő kisebbségek térbeli elhelyezkedése és koncentrálódásának a vizsgálatára. Másfelől a területmegosztás után létrejövő új országok egymás közötti fegyveres konfliktusainak a gyakoriságát szeretné összehasonlítani az egyéb országok közötti fegyveres összecsapások előfordulásának a gyakoriságával. Harmadsorban pedig a területmegosztás után létrejövő új államokban keletkező kisebbségek társadalomba történő visszaintegrálódási szintjét vizsgálná összehasonlító szempontból, hogy választ kaphasson arra a kérdésre, hogy a kisebbségek léte mennyiben járul hozzá az erőszak kiújulásához, illetve hogy a kisebbségbe szorult társadalmi visszailleszkedése vagy korábbi lakóhelyükre történő visszatérésük hiánya politikai szándékokon vagy belső meggyőződésen alapul-e inkább.

Lajtai L. László

A török EU-csatlakozási folyamat és a „szekularizmus” új útjai

*Grigoriadis, Ioannis N.: EU-Beitrittsprozess und Säkularismus in der Türkei.
= Südosteuropa Mitteilungen. Jg. 2008. Nr. 2. 21-30. p.*

Az Európa Tanács 1999-es helsinki határozatával adott zöld jelzést a csatlakozási tárgyalások megkezdésére Törökországgal. A döntést – mint már előzetesen egyáltalán a kérdés napirendre tűzését – EU-szerte elkeseredett vita övezte. Az ellenzők sok egyéb aggály mellett elsősorban iszlám kultúrája miatt tartanak Törökország európai befogadásától, az iszlámot a kontinens örökségével összeegyeztethetetlennek tekintve. A török csatlakozás hívei ezzel szemben éppen a modern török állam szekuláris jellegét, éppen e tekintetben europakomform voltát emelik ki, és érvelnek amellett